

A HACKER-ETIKA

Gondolatok Pekka Himanen: *The Hacker Ethic and the Spirit of Information Age* című könyvéről

KELLER Tamás

TÁRKI

H-1112 Budapest, Budaörsi út 45.; email: keller@tarki.hu

Himanen, Pekka: *The Hacker Ethic and the Spirit of Information Age*. London: Vintage, 2001.

Weber *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című művének alap gondolata – miszerint kapcsolat van a kapitalista üzletvezetés és a protestáns értékek között – több gondolkodót készített arra, hogy a gondolat érvényességét megpróbálja kora társadalmára vonatkoztatni. Többek között például Daniel Bell *The Coming of Post-Industrial Society* (1974) könyvében kifejti, hogy az egység, amely gazdaság logikája és kultúra logikája között a hagyományos kapitalizmusban jelen volt, mivel mindkét társadalmi szféra a protestáns értékek alapján működött, megszűnt. Míg a gazdaság továbbra is protestáns értékek alapján működik, a kultúra már nem magyarázható tovább a protestáns aszkézissel, hanem a hedonista logika alapján működik.

Pekka Himanen *The Hacker Ethic and the Spirit of Information Age* című könyve nyilvánvalóan hasonló szándékkal íródott, s így címe is egyértelmű utalás Weberre. Himanen Linus Torvalds alapján hackernek nevezi azt, akinek a számítógép önmagában véve szórakozás.¹ Aki azért programoz, mert a programozásban örömet leli. A hacker számára tehát a munka élvezetes. A hacker egyébként is – az élet más területein is – szereti az életet az élet által kínált élményeken keresztül megélni.

Himanen könyvében szembeállítja egymással a protestáns-, és a hacker-etika elemeit. A protestáns értékrendet hét pontban határozza meg: „...money, work, optimality, flexibility, stability, determinacy and result accountability” (Himanen 2001: 139). Azaz: pénz, munka, optimalizálás, rugalmasság, stabilitás, célirányultság, célok elérésében tett eredmények könyvelése. A hacker-etika elemei emellett a passion, freedom, money, social worth and openness, activity, caring, creativity” (Himanen 2001: 139–141); vagyis az élvezet, a szabadság, a pénz, a társadalmi nyitottság, az aktivitás, a gondoskodás és a kreativitás. Mint ahogyan Himanen azt könyvének utolsó fejezetében megjegyzi, a hacker-etika hét központi értéke közül az első hat három szinten vizsgálható. Az élvezet és a szabadság a *munka etikájának* szintjén, a pénz és a társadalmi nyitottság a *pénz etikájának* szintjén, az aktivitás és a gondosko-

1 „the computer itself is entertainment” (Himanen 2001: 3).

dás pedig a hálózathoz fűződő viszony, a *hálózati etika szintjén* értelmezhető. A hetedik érték, a kreativitás, azonban mind a három szinten megtalálható.

A MUNKA ETIKÁJA

Himanen szerint a hacker-etika egyre inkább az információs kor² munka-etikájává válik. A pénz-, és a hálózati-etika szintjén a hacker-etika csupán egy – de jelentős – alternatíváját képi a protestáns etikának.

A munka nem mindig jelentett egyúttal élvezetet is. Himanen itt Weberet idézi, Weber *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című művében a munkát elhivatottsággként definiálja. A munka elhivatottsággként való értelmezése alapvetően a protestantizmus terméke. A protestáns felfogásban ugyanis a munka Isten nagyobb dicsőségére történik.

Himanen a munka protestantizmus előtti felfogásának kapcsán Szent Ágoston (Augustinus)³ egy prédikációjára hivatkozva megjegyzi, hogy mivel Jézus halála pénteken történt, a feltámadás pedig vasárnap – egyébként vasárnap pihent meg az Ószövetség szerint Isten teremtő munkájában –, az élet igazi értelme eszerint a felfogás szerint a vasárnapban van. Ezt megerősíti az, hogy a protestantizmus előtti felfogás szerint a túlvilágon nem lesz már munka, mivel a munka – a péntek-lét – a bűnbeesés következménye. A munka tehát gyötrelmes szenvedést jelentett a protestantizmus előtt. A protestantizmus eredményezte azt, hogy a péntekre – az ember munkás-létére – kerül a hangsúly.

A hacker-etika a munka megítélésének szempontjából közelebb van a szombathoz mint a péntekhez, mert a munka elsősorban élvezeti forrás, „but it is important to note (...) the hackers ethic is not the same as the pre-Protestant work of ethic, which envisions a paradise life without doing anything. Hackers want to realize their passion, and they are ready to accept that the pursuit even of interesting tasks may not always be unmitigated bliss” (Himanen 2001: 18). A hackerek a fáradságot is vállalják, bár a munka egésze örömteli folyamat számukra.

A protestáns etikának nem csak a munka elhivatottsággként való felfogása volt központi eleme Himanen szerint, hanem az idő is. Ahogyan Benjamin Franklin írja: az idő pénz. Az információ korában két egymással ellentétes folyamat zajlik. Az idő minél célszerűbb kihasználása, ami *a vasárnap elpéntekesedéséhez* vezet, illetve a minél flexibilisebb időfelfogás, ami azonban *a péntek elvasárnapiasodásához* vezet. Az idő minél célszerűbb kihasználása protestáns örökség, ami a munkaidő minél célszerűbb kihasználását is jelenti. Az idő flexibilisebbé válása az új technikai eszközöknek köszönhető. A hackerek, bár olykor keményen dolgoznak, életük rendezőelvének nem a munkát teszik meg. Időbeosztásuk ezért flexibilis. A munkanap – akár pihenőkkel színezve – kellembesebbé válhat. Az a szemlélet, amely az időnek ilyen rugalmas szemléletét teszi lehetővé, amely szemléletben hangsúlyt kapnak a munkát végző saját preferenciái, az idő protestantizmus előtti szemléletéhez hasonlít. Az idő középkori

2 Himanen információs korról (*inframtion age*) és hálózati társadalomról (*network society*) beszél.

3 *Concerning the City of God Against the Pagans: Homelies of the Book of Ezekiel 2.4.2.* (Himanen 2001: első fejezet 23. lábjegyzet).

felfogásából ugyanis hiányzott – a kolostori életet kivéve – az a szervezettség, a munkanap már-már órarendszerű beosztása, ami a protestáns szemléletben megjelent.

A PÉNZ ETIKÁJA

A protestáns etika a munkát alapvetően kötelességként fogta fel. Ebből a felfogásból ered, hogy a munka a legfontosabb értékévé vált. A hivatásszerűen végzett munka értéke pedig a munka által megtermelt haszon mérhető le. Így a munka nem önmagában vett érték, hanem eszköz a haszon eléréséhez.⁴

A hacker-etika ezzel szemben nem a kötelességszerűen végzett munkát tartja a legfontosabbnak, és ezért nem tekinti a munkát eszköznek a nagyobb haszon elérése céljából. A munka önmagában válik értékessé.

Himanen Torvalds-ot idézve háromféle motivációt különít el.⁵ A túlélés, a közösségi élet és az élmény által motivált cselekvéseket. A protestáns etika mögött egyfajta túlélési motiváció húzódik meg, míg a hacker-etika szerint erősebbek a közösségi élet és az élmény általi motivációk. Éppen emiatt a hacker-etika számára nem a munka és a pénz a fontos, hanem az élvezet. Ebből pedig az következik, hogy a tulajdon szerepe ártértékelődik. A tulajdon nem szűnik meg teljesen, ahogyan a szerző Stallmant idézve fogalmaz, a szabadság nem azt jelenti, hogy mindenki ingyen kap sört, hanem azt, hogy mindenki szabadon beszélhet.⁶ Ez a logika áll a Linux gondolata mögött, amelyet mindenki szabadon használhat és fejleszthet tovább. És szintén ez a logika vezet ahhoz a felfedezéshez, hogy az információs gazdaság csak abban az esetben maradhat kapitalista, ha minden kutató kommunista. A kommunizmus nem ideológiai értelemben használatos, hanem abban az értelemben, amelyben Merton használta, aki is a tudományos nyitottságot értette alatta, vagyis azt, hogy a megszerzett tudás szabadon áramolhat a tudás birtokosai között (Himanen 2001: 60).

A munka etikájának megváltozása – ami a protestáns etika és a hacker-etika közti különbségből magyarázható – megváltoztatja a pénz etikáját, és ezáltal azt a logikát, amely alapján a gazdaság működik. Ezek a változások azonban a tudás szerepét is átértékeltek.⁷ Himanen a tudásnak két metaforikus megközelítési módját különbözteti meg. A tudás tudományos vagy akadémia-szerű változatát, illetve a tudás iskolás vagy kolostorszerű megközelítését. A tudás akadémia-szerű megközelítésének szimbólumául Platón Akadémiája szolgálhat, ahol is a tudás nem volt levédve, mindenki hozzátelhetette a már meglévő tudáshoz a maga értelmezését; továbbfejleszthette az

4 „When money becomes the highest and in itself, passion is no longer an essential criterion for work choices. Projects are chosen primary on the basis of the greatest promise of profit.” (Himanen 2001: 57)

5 Ahogyan Weber *A protestáns etikában...* protestáns prédikátorokra, például Lutherre, Kálvinra, Zinzendorfra, Chillingworthre hivatkozik, úgy hivatkozik Himanen a hacker-etika bemutatásánál Linus Torvalds, a Linux tervezőjének, illetve Steve Woniak-nak, az Apple társalapítójának gondolataira.

6 „...the idea of *free speech* not *free beer*. Stallman’s version of the hacker money ethic does not oppose *making money*, just *making money by closing off information from others*. ” (Himanen 2001: 59, kiemelés az eredetiben)

7 A tudásnak – mint egyfajta tulajdonnak – ilyen jellegű átértékelődése, egy olyan nyitott modellt eredményez, amelyben bizonyos információk mindenki számára hozzáférhetőek.

alapgondolatot. A tudás ilyen jellegű fölfogása rajzolódik ki a Linux mögött is, itt a felhasználók tovább gondolhatják, tökéletesíthetik az eredeti program alapgondolatát. A tudásnak ilyen – továbbgondolásra lehetőséget nyújtó – felfogása a tudományos tudás is, vagyis az, hogy a már publikált műveket, megfelelő hivatkozással mindenki számára továbbgondolhatóak. Ez a fajta tudás híján van a szigorú strukturálódásnak. A tudóst, mint ahogyan a hackert is, a tudás megszerzésének öröme és vágya hajtja az újabb és újabb ismeretek megszerzésére. A tudásnak az akadémiai fajtája mellett, jelen van egy iskolásabb minőségű tudása, amely elsősorban a kolostori iskolákhoz köthető, és amelyben szigorúan meg van határozva beszélő és hallgató; adó és vevő.

Az igazán érdekes Himanen szerint az új „iskolának” a kérdése, amelyet ő hálózati-akadémiának (*Net Academy*) nevez. A szerző az internetben olyan tanulási lehetőséget lát, amely – bár tanulásra is szolgál – az akadémiai tudásalapján szerveződik. Az internet segítségével a társadalom mindenfajta központi irányítást megkerülve szerveződhet. Ezen a ponton Himanen már-már a platóni ideális – filozófusok által irányított – állam megjelenését vizionálja, miszerint az önszerveződő – mint a hacker-etikán alapuló társadalom – a társadalom egészét képes lesz majd áthatni, és ezzel közelebb jön a lét egy szabadabb, akadémikusabb változata. „A central point of hackerism is to remind us that through the open model great things can be accomplished by individuals’ direct cooperation.” (Himanen 2001: 80).

A HÁLÓZAT ETIKÁJA

Amellett, hogy a hacker-etikát a munka és a pénz etikája mentén lehet jellemezni, a hacker etika harmadik szintjeként a net etikáját kell megemlíteni: a hálózati etikát (*network ethic; nethic*). Ezt az etikát a *szólásszabadság* és a személyiség jogainak védelme jellemzi. Azt, hogy a hálózatok képesek a szólásszabadság fórumaivá válni, a koszovói háború bizonyítja, amikor is a Milosevics uralta tömegkommunikációs eszközök által befolyásolt közvéleménnyel szemben az internet volt egyedül képes arra, hogy az egyoldalú hírek mellet a másik – a koszovóiak – fél véleményét képviselje. Himanen állítása szerint ez volt az első – hálózaton is vívott – háború, mivel a két ellenséges fél egymás honlapjainak feltörése árán is igyekezett információk birtokába jutni.

A személyiségi jogok védelme az internetnek azzal a tulajdonságával szemben artikulálódik, hogy a személyiségi jogok nincsenek levédve. (A cooky adatok miatt az internetet használók bizonyos tulajdonságai ismertek, ha az illető felhasználó egy meghatározott honlapon személyes adatait is megadja, az illető használóról meglehetősen pontos adatok állnak rendelkezésre, amelyek felhasználhatók többek között például marketing célokra.) Az internetnek ezzel a tulajdonságával szemben bizonyos hackerek az anonimitáson alapuló nethasználat kifejlesztését ambicionálják.

A net etikájának harmadik vonása a *kreativitás*. A protestáns etika által beosztott munkaidő azt eredményezte,⁸ hogy az emberek a szabadidejükben sem tudtak kreatívak lenni. Minél inkább pontosan be van osztva munkaidejük, annál kevesebb igényük

8 Himanen itt Andrew, E. (1999): *Closing the Iron Cage: The Scientific Management of Work* című könyvére hivatkozik.

maradt a kreatív szabadidő eltöltéshez. Ebből – és ez már Himanen gondolata – következik a feltételezés: „In the case, the Friday-centeredness of life is realized in most absurd way: managed in their work externally, people wait for Friday in order to have more time to watch television and be externally amused. Hacker on the other hand, use their leisure – Sunday – as an opportunity to realize personal passions other than those that they pursue in their work” (Himanen 2001: 110).

Mivel a hálózati társadalomban a tudás nagyon hamar veszít aktualitásából, az állandó önfejlesztésre (personal development) nagy hangsúly kerül. Nem véletlen – érvel Himanen –, hogy az önfejlesztés irodalma annyira fellendült az elmúlt időben. Az önfejlesztésről szóló irodalom, illetve a téma mesterei hét központi erényt határoznak meg, amelyek előrevetítik a hatékony önfejlesztést.

A célirányultságot (*determinacy*), amely a helyes célok kitűzését jelenti. Az optimalizálás (*optimality*), amely a kitűzött cél minél hatékonyabb elérését jelenti. Rugalmasság (*flexibility*), amely azt jelenti, hogy a kitűzött cél elérésétől semmilyen akadály nem tántoríthatja el a cselekvőt, mert alapvetően minden szituációhoz képes alkalmazkodni. A stabilitás (*stability*), amely a cél felé történő biztos előrehaladást jelent. A szorgalom (*industry*), mivel egy cél elérése kemény munkával jár. A pénz értéke (*money*), amely a cselekvés hasznosságára törekszik. Ez a hasznosságra törekvés már Franklin és a monasztikus rendek etikai rendszerében is központi helyet foglalt el. És a kitűzött célok elérésében tett eredmények könyvelése (result accountability), amely könyvelés már Franklinnál is megvolt, abban ahogy az erőit könyvelte.

„There are reasons to say that the network enterprise is held together by the same seven values PD [Personal Development] teaches in an exaggerated form: goal orientation, optimality, flexibility, stability, industry, economy, and result accountability. And these *are* values in the traditional philosophical sense: the overriding goals guiding action – even though they do not resemble the old ethical values” (Himanen 2001: 123–124, kiemelés az eredetiben). Mivel az információs kor értékei nem hasonlítanak a régi protestáns értékekre, a hét érték közül a hálózati társadalomban a pénz értéke a legfontosabb, ennek rendelődik alá a többi érték. A flexibilitás például úgy válik fontossá, hogy a cél akadályokon keresztül történő elérése felértékelődik, vagyis, ha az egyik lehetséges út nem működik a cél elérésre, azonnal más lehetőségeket kell számba venni a cél megvalósítása érdekében. Ugyanígy a többi érték is alárendelődik a pénzszerzés céljának. A hálózatokat működtető logika ugyanakkor nem pusztán a pénz körül forog. Himanen hivatkozik például a Cisco System⁹ egyik emberére, aki miután elhagyta a céget, hatalmas tőkéjéből állatvédő szervezetet alapított.

A hálózatok világa azonban át is alakítja az értékeket. A stabilitás például a kiszámíthatóság és állandóság szinonimájává válik. A fölgyorsult világban ugyanis szükség van valamilyen állandóságra.

9 Castells is ennek a vállalatnak a kapcsán mutatja be a hálózati gondolkodást (Castells 2002: 180–184).

HACKER ÉRTÉKEK – PROTESTÁNS ÉRTÉKEK

Bár Himanen munkájában nyilvánvalóan Webert parafrázálja, látszólag nem helyez hangsúlyt arra, hogy Weber a protestáns etika és kapitalizmus szelleme között rokonságot tételez fel. Himanen a protestáns értékeket és az információs kor szellemét rokonítja (Himanen 2001: 139), és tőlük függetlenül fogalmazza meg a hacker-értékeket. Himanen külön hét pontban különbözteti meg a hacker-értékeket, és emellett másik hét pontban megfogalmazza az általa önfejlesztéssel is rokonítható, alapvetően aszketikus természetű, protestáns értékeket. Bár könyve szándéka szerint a hacker-értékek meghatározására törekszik, az információs társadalmat állítása szerint továbbra is a protestáns értékekkel lehet meghatározni.

Himanen állítása szerint a hacker-értékek elsősorban a munka etikájának területén mutatkoznak meg,¹⁰ és a pénz-, illetve a hálózathoz fűződő etika területén a hacker-értékek továbbra is a protestáns értékek vetélytársai. A weberi kérdés azonban továbbra is megválaszolatlan Himanen elmélete esetében: ha nincsen strukturális kapcsolat a hacker-értékek és az információs kor között, akkor milyen mechanizmusokon keresztül képesek a hacker-értékek hatásukat érvényesíteni az információs korban? Himanen persze hoz példákat, például a tudás esetében a hálózaton elérhető tudás struktúráját alapvetően összeegyeztethetetlennek tartja az iskolai tudás struktúrájával. A kérdés azonban továbbra is az, hogy miért jelentenek kihívást a hacker-etika elemei a protestáns etika által meghatározott társadalomban? Pusztán azért jelentenek-e kihívást a hacker-értékek, mert egy alapvetően más értékrendet jelentenek a protestáns etikához képest? Vagy logikailag egy lépéssel korábról kezdve: hogyan tudnak egyáltalán megjelenni a hacker-értékek egy teljesen más logika alapján működő társadalmi rendszerben? Weber szerint a protestáns értékek és a kapitalizmus együtt fejlődtek, Himanen szerint pedig a hacker-értékek már kifejlődtek, és egyre inkább kihívást jelentenek a protestáns értékek számára. De az a kérdés, hogy miért tudtak megjelenni és kifejlődni a hacker-etika elemei egy strukturálisan tőlük gyökeresen különböző környezetben, megválaszolatlan.

A gondolatnak ez a fajta inkonzisztenciája sajnos rontja a hacker-értékek kifejtésének izgalmas gondolatát, amely más szociológiai elméleti írásokhoz hasonlóan a korábbi társadalmakhoz viszonyítva alapvetően más értékrend alapján definiálja a jelen társadalmat. Hankiss Elemér, például, a fogyasztói társadalmat a reneszánsz értékek kiteljesedésének gondolja. A reneszánsz pedig ideológiailag a sztoicizmussal és epikureizmussal rokonítható, ilyen módon pedig a reneszánsz és a hagyományos, zsidó-keresztény kultúrkör értékei között feszültség van. „A hagyományos normák együttese (...) arra ösztönözte az embert, s ösztönöz még ma is sokakat, hogy esendőségének tudatában lévő, felelősségteljes, törvénytisztelő, önfeláldozó közösségi lényként éljen és ilyenné alakítsa személyiségét. A ma domináns normák ezzel szemben önközpontú, dinamikus, önkiteljesítő, hedonista vagy epikureánus lényé formálják az embert, aki

10 „As we have seen, the hacker ethic means a *work ethic* that challenges the prevailing Protestant ethic. It may not be that difficult to agree with much of hackers' challenge for work – in fact, despite that fact that the Protestant work ethic still has strong hold over the information economy, the hacker work ethic seems to be slowly spreading from computer hackers to the larger group of information professionals.” (Himanen 2001: 43, kiemelés az eredetiben)

meg van győződve arról, hogy ártatlan, s hogy joga van az élet teljességére.” (Hankiss 2005: 362)

Nem lenne szerencsés, ha a hacker-etika és az információs kor közti strukturális hasonlóság hiányának – ami Himanen elméletének fő gyengesége – az lenne az eredménye, hogy az olvasó igazat adna annak a honlapnak,¹¹ amely a vasárnap elpéntekiesedésének kétségtelenül izgalmas gondolatát parodizálva a könyv elolvasását a következőképpen ajánlja: „It’s a good read, especially if you haven’t thought much about why Robinson Crusoe named his companion »Friday«.”

IRODALOM

- Andrew, E. (1999): *Closing the Iron Cage: the Scientific Management of Work*. Montreal: Black Rose Books.
- Bell, D. (1974): *The Coming of Post-Industrial Society*. London: Heinemann.
- Castells, M. (2002): *The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol I. The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Hankiss E. (2005): *Az ezerarcú én*. Budapest: Osiris.
- Himanen, P. (2001): *The Hacker Ethic and the Spirit of Information Age*, London: Vintage.
- Weber, M. (1982): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest: Gondolat.
- Z. Karvalics L.: *Az internet társadalom-tudománya*.
<http://www.korunk.org/oldal.php?ev=2005&honap=6&cikk=1005>
<http://kairosnews.org/node/4304>

11 <http://kairosnews.org/node/4304>